

LIVIU REBREANU

Crăișorul

Prefață Mircea Coloșenco
Fișă biobibliografică și
referințe critice de Lucian Pricop

EDITURA LIVIU REBREANU

CUPRINS

<i>Cuvânt înainte</i>	7
<i>Bibliografie (selectivă)</i>	18
<i>Fișă biobibliografică</i>	19
<i>Referințe critice</i>	21
<i>Notă asupra ediției</i>	25
 Crăișorul	 27
 Capitolul I. Înălțate împărate!	 29
Capitolul II. Vine Horia cu porunci!	46
Capitolul III. De la Ana la Caiafa	55
Capitolul IV. Cu voia și porunca împăratului!	65
Capitolul V. Hai, feciori!	80
Capitolul VI. A noastră-i lumea!	97
Capitolul VII. Cumpăna	117
Capitolul VIII. Vin cătanele!	137
Capitolul IX. Iuda	151
Capitolul X. Roata	166

CUVÂNT ÎNAINTE

1.

În cariera sa de romancier (1920-1940), Liviu Rebreanu a realizat *Crăișorul* după ce îi apăruseră cele două capodopere: *Ion* (1940) și *Pădurea spânzuraților* (1922), pentru prima, Academia Română acordându-i Premiul Năsturel, pentru a doua, Societatea Scriitorilor Români i-a decernat „Marele Premiu al Romanului“. Despre *Crăișorul* (1929), nici el – ca autor, nici criticii literari nu s-au lăsat impresionați atât de mult. Oricum, în epica rebreniană figurează ca fiind unicul roman istoric. De altfel, în pluralitatea modurilor romanești de abordare, el a vizat „tot timpul construcții în chei diverse, perspective și soluții noi. Dacă în *Ion* și *Răscoala* frapează ideea de epos contemporan, în *Pădurea spânzuraților* trece în primul plan examenul psihologic, în *Crăișorul* istoria, iar în *Adam și Eva* o doctrină metafizică. Să nu uităm un roman de tip detectiv-senzațional, *Amândoi*. De regretat e că ultimele scrieri, departe de solidele construcții anterioare, marchează o involuție.“ (Constantin Ciopraga, *Personalitatea literaturii române*, Iași, Institutul European, 1997, p. 212) Ceea ce istoricul literar n-a enumerat în lista menționată sunt două romane din ultima perioadă de creație: *Jar*, „romanul-poem al fetei seduse, *Gorila*, studiu al vieții politice“. (G. Călinescu, *Istoria literaturii române*, Compendiu, București, Editura pentru Literatură, 1968, p. 287)

Ce l-a determinat pe Liviu Rebreanu spre alegerea subiectului cu iz medieval al *Crăișorului*? Răspunsul îi aparține:

„Noi, ardelenii, în lunga noastră viață despărțită, n-am cunoscut decât doi eroi naționali: pe Horia – Crăișorul și pe Avram Iancu – Craiul Munților. Horia a fost mai bătrân și a fost ucis cu roata și a rămas Crăișorul nostru; Iancu a fost, în plină tinerețe, Craiul Munților, apoi a trăit mulți ani de chinuri și a murit nebun. Eroii noștri au fost urșiți și martiri. Eroismul i-ar fi înălțat numai, pe când suferințele i-au identificat cu mulțimea cea mare a poporului, el însuși îndurător al tuturor umilințelor și durerilor.“ (*Adevărul literar și artistic*, IX, 459, 16 decembrie 1928)

Dar, înainte de a concepe și a scrie romanul *Crăișorul* (1929), Liviu Rebreanu a publicat o scriere: *Răscoala moșilor* (București, Editura A. Stănciulescu, 1919, 93 p.) și o altă ediție titrată *Horia, Cloșca și Crișan* (București, „Ancora“, [f.a.], 159 p., Biblioteca universală, nr. 150-151). Există în fondul de carte al Bibliotecii Academiei Române, precum și în documentata *Bio-bibliografie* a Lidiei Gavrilă (Iași, 1972, 127 p.), în ediția critică a lui Nicolae Gheran, *Opere 7*, București, 1975, Editura Minerva (*Ciuleandra, Crăișorul Horia*), scrierea figurează și în gestiunea aparatului critic. Pentru că nu-i este datată apariția, Lidia Gavrilă a indicat ca posibil *anul 1919*, în vreme ce bibliografia Bibliotecii Academiei Române, fără a contrazice pe autoarea bio-bibliografiei rebreniene, notează sec: *anul 1928*, anul intrării lucrării în bibliotecă.

Așadar, Liviu Rebreanu a arătat un interes aparte martirului Horia, nume devenit tabu în lumea transilvană după supliciu tragerii pe roată al lui și al lui Cloșca, încât numai pronunțarea acestor nume era considerată de stăpânire o vinovăție ce putea fi aspru pedepsită.

Astfel, în timpul răscoalei, unul dintre coriferii Școlii Ardelene, Gheorghe Șincai (1754-1816), nesupunându-se autorității imperiale, a fost suspectat de legături cu Horia. Așa se explică de ce, vreme de aproape un secol, peste Răscoala lui Horia, Cloșca și Crișan s-a aruncat un văl de tăcere nu numai în Transilvania, ci și în celelalte regiuni istorice ale românilor.

2.

Primul român care a spart conjurația tăcerii a fost scriitorul și savantul Al. Odobescu (1834-1895), care, în 1878, la Ateneul Român din București, a ținut două conferințe: *Răscoala românilor ardeleni sub căpitănia lui Horia, în iarna 1784-1785* și, respectiv, *Luarea Rahovei de către oștile române în noiembrie 1877*, publicate sub titlul comun: *Moșii și Curcanii*. (Lucrările lui N. Bălcescu, *Mersul revoluției în istoria românilor* și *Revoluția românilor din Ardeal*, deși anterioare, nu se impuseseră.)

Următoarea lucrare a fost a istoricului Nicolae Densușianu (1846-1911), în 1884, anul aniversării unui secol de la declanșarea marii mișcări social-naționale a românilor ardeleni, titrată: *Revoluția lui Horia în Transilvania și Ungaria, 1784-1785, scrisă pe baza documentelor oficiale* (București, 1884, 518 p.). Vreme de 15 luni (1878-1879), din însărcinarea Academiei Române și pe spezele ei, Nicolae Densușianu a studiat documente în 16 arhive și 12 biblioteci din Ungaria și Transilvania cu privire la istoria românilor din secolele XVII-XVIII, devenind membru corespondent al Înalțului For.

Cea de a treia lucrare dedicată aceleiași mișcări social-naționale a românilor transilvăneni a fost romanul *Horia* de Ion Pop Florantin (1843-1936), apărut în 1885, la un secol de la înăbușirea cu cruzime a răscoalei. (Va mai dedica două lucrări lui Avram Iancu.)

Din literatura folclorică, vor publica poezii despre Horia, Cloșca, Constantin Brâncoveanu și Tudor Vladimirescu, în 1896, dar în limba franceză, Bonifaciu Florescu și Mircea Demetriade, în *Revue franco-roumaine* (mai-septembrie 1896).

Între cele două războaie mondiale, Liviu Rebreanu apare cu cele trei lucrări citate, Mihail Sadoveanu cu trei povestiri (1926), trei poeți cu câte o poemă: Ion Pillat, *Biserica lui Horia* (Lamura, 4/1923), Aron Cotruș, *Horia* (1935, ajunsă în 1938 la a 25-a ediție) și Ion Th. Ilea, *Horea* (*Revista scriitoarei*, 5/1935), iar un istoric, David Prodan, publică în plin război mondial și cu Transilvania răpită,

aflată sub jurisdicția Dictatului de la Viena, *Versuri contemporane despre Răscoala lui Horia*. (Anuarul arhivei de folclor, vol. IV, 1942)

După război, în anii „comunismului victorios“, s-au scris câteva lucrări beletristice în toate genurile literare: Mihail Davidoglu (1956) și Al. Voitin (1966) – drame istorice; Dominic Stanca (1957) – nuvele; Oscar Walter Cisec (1960, 1963 în limba germană; 1964 – traducere în română), Vlaicu Bârna (1962), Marcel Petrișor (1975) – romane; Leonid Dimov (1975) – versuri, iar Vasile Netea (1980) – un studiu istoric de sinteză: *Horia, un sfert de mileniu de la nașterea sa*. Nu numai acești autori români sunt singurii care au dedicat scrieri mării mișcări conduse de cei trei: Horia, Cloșca și Crișan.

În istoria culturii maghiare, Răscoala lui Horia, Cloșca și Crișan a avut un ecou cu ceva timp mai înainte: Teleki Domokos, în 1865, și Szilágyi Ferenc, în 1871, au dedicat fiecare câte o lucrare acelor timpuri eroice. Chiar din lucrarea lui Szilágyi Ferenc (*A Hora-világ Erdélyben, Vremea lui Horia în Transilvania*, Pesta) va extrage Liviu Rebreanu motto-ul care precede *Crăișorul*: „Istoricul imparțial va mărturisi că Horia a avut veșnic pe inimă soarta neamului său oropsit și emanciparea lui și că, oricât de condamnabile ar fi fost mijloacele întrebuintate de el spre a atinge acest nobil scop, cauză căreia și-a consacrat toată activitatea și pentru care și-a jertfit viața, n-a trădat-o niciodată, ci i-a rămas până la sfârșit credincios, chiar și pe eșafod, în fața morții celei mai crâncene.“

Însă, pentru cei care vor să se documenteze în privința acestei răscoale care a zguduit structura imperială habsburgică, există trei bibliografii, una aparține lui Gh. Bartoș (1976), iar celelalte două lui Octavian Beu (1935, 1944). Câteva cuvinte le vom dedica și noi.

3.

Marea răscoală țărănească de sub conducerea lui Horea, Cloșca și Crișan a izbucnit la 2 noiembrie 1784, la adunarea de la Curechiu, când Crișan a chemat pe țărani să se ridice la luptă pentru lichidarea nobilimii.

Până la izbucnirea ei, țăranii de pe domeniul Zlatna au prezentat, printr-o delegație, în 1779, Curții Imperiale din Viena o plângere împotriva abuzurilor administrației. În această primă călătorie la împăratul Joseph II (1741-1790), fusese Vasile Micula, iobag român al statului din Arada, cătun al Albacului, poreclit Horia, știutor de germană. O nouă delegație a țăranilor din Zlatna, din care a făcut parte iarăși Horia, a ajuns, în primăvara anului 1783, la Viena, cerând revizuirea sentințelor în procesul țăranilor în incidentul de la Câmpeni. Rezultatul a fost derizoriu: comutarea pedepselor cu moartea în închisoare și bătaie. O altă audiență, din aprilie 1784, a lui Horia la împărat, pentru a-i prezenta situația grea a țăranimii, a rămas fără finalizare. În fond, despre ce era vorba? Nobilii împilatori erau toți maghiari. Românii au fost făcuți iobagi ai statului în munții Abrud și pentru a-și răscumpăra obligațiile feudale, de la 1715, taxa nu era mai mare de cca 6.000 de florini. Însă, începând cu 1775, taxa de răscumpărare a urcat la cca 15.000 de florini, iar din 1783, la cca 22.000 de florini, pe lângă alte obligații. În pofida demersurilor lui Horia și ale delegației, autoritățile refuză să dea satisfacție revendicărilor țăărănești. (Horia a fost mult ajutat de societatea română „Frăția de cruce“ din Viena, care și-a făcut după moartea lui idol din acest „rege al Daciei“.) La adunările de la sfârșitul lui octombrie și începutul lui noiembrie 1784, ținute la Brad, Mesteacăn și Curechiu, lângă Alba Iulia, Crișan, iobag din Cărpiniș, le-a spus țăranilor că Horia a primit o cruce de aur și un pergament de la împărat ca semn de începere a răscoalei.

Declanșată la 2 noiembrie 1784, când țăranii de la Curechiu s-au îndreptat spre Crișcior, unde ard curțile nobiliare șiucid 17 persoane, după ce ucisese trei funcționari, la Curechiu, la 1 noiembrie, răscoala se extinde la Mihăileni, Brad, Ribița, Baia de Criș, în întreg Zarandul, apoi în Hunedoara. La începutul lunii decembrie, armata îi înfrânge pe țărani, ocupând Abrudul și Câmpenii, iar la sfârșitul lunii sunt prinși Horia și Cloșca, în Munții Gilăului, în pădurea Scorușet, iar Crișan o lună mai târziu, fiind întemnițați la Alba Iulia.

La 28 februarie 1785, Horia și Cloșca sunt executați prin frângerea cu roata; Crișan se spânzurase.

A fost promulgată, la 22 august 1785, patentă de desființare a iobăgiei în Transilvania.

...Dar după câte pierderi de vieți!

4.

Scrierea lui Liviu Rebreanu, *Horia, Cloșca și Crișan*, din 1919, are două note explicative ale autorului:

- „Cartea aceasta, scrisă fără nicio pretenție, în anul 1914, trebuia să apară atunci și să servească la popularizarea celei mai dureroase și mai înălțătoare tragedii din istoria Transilvaniei românești.

Din motive independente de voința mea, volumașul se tipărește de abia azi, după izbândirea unirii cu Ardealul.

Nădăjduiesc că acumă *Răscoala moșilor* va cuceri și mai repede inimile tuturor românilor.“

- „Povestirea e istorică. Poate chiar prea istorică, prea seacă, prea simplă... Înadins am dorit-o astfel. Tragedia care se zbate în paginile următoare este cea mai grozavă din toată viața neamului nostru.

Am crezut deci că nu mai are nevoie de fraze pentru ca să emoționeze. Faptele, în toată goliciunea lor, vor înduioșa sufletele cele mai tari.

Izvoare am avut multe. Dar cea mai folositoare ne-a fost *Revoluția lui Horia* de Nicolae Densușianu.

Am întrebuințat-o cu dragoste și cu prisosință, iar pe-alocuri am reprodus chiar pasagii întregi dintr-însa.“

În același an, 1919, dar sub pseudonimul Ion Jalea, a publicat Liviu Rebreanu alte două broșuri, una intitulată *Basarabia. Descrierea, istoria, unirea și cea de-a doua: Ardealul, Banatul, Crișana, Maramureșul și Bucovina*.

Toate aceste scrieri demonstrează interesul scriitorului pentru teme naționale, în general, și pentru cele transilvane, în special.

Să nu pierdem din vedere faptul că, în următorii ani, el va tipări primele lui capodopere – *Ion* (1920) și *Pădurea spânzuraților* (1922) – ai căror eroi și loc de desfășurare sunt tot în Transilvania.

Așa că, în momentul când a început lucrul la romanul *Crăișorul*, totul era pregătit. Poate și de aceea materialul arhivistic (planuri compoziționale, liste de personaje, versiuni abandonate, notații fugare din șantierul/laboratorul de creație etc.) al autorului este mai sărac decât la celelalte romane ale sale.

Începuse lucrul, la 15 august 1928, la *Crăișorul*, la Lugoj. A continuat scrisul la Techirghiol și București, până la 6 octombrie 1928, având aproape o sută de pagini înnegrite cu rândurile sale mărunte și citețe. În jurnalul său, luni, 8 octombrie 1928, adnotează după alte însemnări (plecarea la Paris a soției și fiicei, adunarea generală a editurii care îi va scoate cartea, întâlniri cu scriitorii etc.): „trebuie să isprăvesc *Crăișorul* și, de azi înainte, orice ar fi, trebuie să lucrez cu râvnă. [...] În sfârșit, să mă apuc de *Crăișorul*, să facem vreo ispravă, căci bani pe el am și luat“. O lună mai târziu, o altă adnotare: „Am tot vrut să văd pe Maniu, pentru dedicația *Crăișorului* [...]“. Despre aceeași dedicație, el va scrie mai pe larg, în jurnal, la 21 noiembrie 1928, care, într-adevăr, va apărea: „*Domnului Iuliu Maniu, omagiu de nestrămutată dragoste*“, în deschiderea volumului la fiecare ediție antumă, de până la 1944, dar la niciuna ulterioară, întrucât numele lui Iuliu Maniu a figurat de-a lungul epocii comuniste ca al unui *paria* și nu al unui *nou Crăișor*, cum l-a considerat însuși romancierul...

De abia la aproape un an de zile mai apare, în jurnal, o însemnare a lui Liviu Rebreanu despre lucrul la *Crăișorul*: „Marți, 30 iulie 1929, București. De la Orlat, unde am stat toată luna iulie, ca să-mi termin *Crăișorul* [...]“ O altă datează din Bascov, 15 octombrie 1929, un sat lângă Pitești: „Am sosit aici și m-am apucat de lucru. Am sfârșit corecturile la *Adam și Eva*, ed. III, și la *Crăișorul*. Acuma să isprăvesc ultimele două capitole, cu prologul și epilogul *Crăișorului*“ (v. *Opere*, 17, 1998, p. 33, 41, 51, 58, 77).

Un singur fragment va apărea în acest răstimp al scrierii romanului, în *Tiparnița literară* (I, 1 octombrie 1928).

Întâia ediție, cu titlul *Crăișorul*, avea să fie tipărită în ultimul trimestru al anului 1929, cum este formulat și colofonul volumului: „S-a tipărit *Crăișorul* în Atelierele Societății Anonime *Cartea Românească*, București, luna octombrie-noembrie, anul 1929.“ Cu

același zaț tipografic a apărut o a doua ediție în același an, iar următoarele trei ediții (1940, 1942, 1944), cu textul ușor amendat, însă cu titlul care l-a consacrat: *Crăișorul Horia*.

În turneul de conferințe din perioada 14 martie-28 aprilie 1931, parcurgând 35 de localități din întreaga țară (din Banat în Barasabia, din Maramureș-Bucovina în Oltenia și Dobrogea), dar și în București, el a vorbit cu succes despre arta cuvântului, despre creația sa de romancier.

„Scriind romanul lui Horia, am căutat negreșit, fiindcă așa-mi cereau și eroul și năzuințele mele artistice, am căutat să rup cu formula convențională a romanului istoric. A face din Horia eroul de paradă al unui roman istoric, după tipicul admis, mi s-ar fi părut o profanare a lui Horia și în orice caz pe mine nu m-ar fi interesat. Mi-am zis: întâi omul, pe urmă decorul. Istoria este într-adevăr decor schimbător, dar numai pentru marile aglomerații de oameni, pentru orașe. În sate, istoria face puține schimbări.“ Considerațiile sale merg mai departe, cu referire la mediul rural din care a ieșit Horia, la tradiția moșilor, dar și la compoziția în sine a romanului dedicat acestui erou de excepție: „În viața lui simplă și tumultuoasă, eu n-am adăugat decât o domniță suavă și mirată, pe care am copiat-o de pe o icoană foarte veche, din biserica de la Criștior, la care cu siguranță s-a închinat și marele căpitan al moșilor.“ (*Opere*, 20, 2000, pp. 280-284)

5.

Istoria i-a reținut numele conducătorului principal al răscoalei țărănești din Transilvania, 1784-1785, ca fiind Horia, supranume atribuit că știa să horească (să cânte, să joace). În starea civilă, figura Nicula Ursu, zis Vasile, născut în 1730, într-un cătun din Albac, domeniul Zlatna.

Romancierul îl prezintă cu calitățile și tarele personale, atât în societate, cât și în familie. Tatăl lui Horia era „om bun“ ca el „nu s-a mai pomenit în Albac“, iar mama „o frumusețe vestită în tot cuprinsul Munților Apuseni“. Horia a fost al treilea născut, primii

doi copii muriseră, când avea el zece ani. „Pentru că i-a semănat mult, gurile rele scorniseră că l-ar fi făcut cu un grof ungur, care a văzut-o la un bălci din Câmpeni.“

Soția sa, Ilina, era din Călata. Se căsătorise cu ea când împlinise 32 de ani, dar nu o iubise. Au avut împreună doi copii, pe Ionuț/Simion și Luca. Ea îl va părăsi pe Horia, luându-și-l pe Luca la Călata, la părinții ei. La moartea lui taică-său, Luca avea șase ani. Ionuț, fiul cel mare, trebuia să se căsătorească cu Ileana a lui Ion Mătieșu. E numit căpitan peștea oastea de răsculați, dând lovituri nemiloase nemeșilor, iar după înăbușirea mișcării este arestat și deținut la Zlatna.

Horia, rămas orfan la nouăsprezece ani, a deprins meșteșugul prelucrării lemnului, producând ciubere, cofe, donițe, furci de tors lâna ș.a.; umbla prin țară vânzându-le și doinind.

Cloșca, cum era poreclit Ion Oargă, căruia i se mai spunea și Cloșcuț sau Ion Cloșca, era cu șapte ani mai tânăr decât Horia, dar și mai mic de statură. „Horia niciodată nu începea ceva fără să se sfătuiască și să se învoiască cu Cloșcuț.“ Portretul făcut acestuia este complex: „Cloșca însuși era din fire sfios și cu mare supunere față de lege și de stăpânire. Avea avere frumoasă, avea nevastă tânără și un dor de viață liniștită și tihnită, a fost de trei ori la împăratul, dar mai mult de dragul lui Horia în care credea ca în Dumnezeu. Ultima oară, deși comunele îl aleseseră, a făcut ce a făcut și nu s-a mai dus. Nu de frică, ci de cumințenie.“ În copilărie, bunicul său îi povestise întâmplări de pe vremea răscoalei lui Doja.

Crișan, cel de-al treilea conducător al răscoalei, se numea Gheorghe Marcu, „originar din Vaca din Zărand, dar însurat la Cărpiniș, fostă cătună împărătească, fiind hotărât și dârț“. El începe răscoala în satul Curechiu prin masacrarea funcționarilor împărătești veniți să-l prindă. Deși s-a spânzurat în temniță, trupul i-a fost tăiat în patru și pus pe roate...

Dacă aceste personaje ale romanului corespund, în viața de toate zilele, cu personajele istorice, devenite legendare, mai apar în cursul acțiunii lucrării personaje fictive, cum sunt: Komaroni – funcționar/solgăbirău, care a poruncit primarilor din comune „să-i scoată și pentru cancelaria lui nouă mii de florinți“ de la iobagii

români; Kristsori-tatăl, nobil ungar, se pare de origine română, castelanul din Cristior, și cei cinci fii ai lui; Rafaela Kristsori, iubita din tinerețe a lui Horia, și fiica ei, de optsprezece ani, când a fost adusă, împreună cu maică-sa, în fața lui Horia; Kray – colonel, comandantul a patru sute de grăniceri secui; Nichitici – episcop ș.a.

Revenind la Horia, acesta l-a cunoscut pe Crișan în casa lui Cloșca. Trece la acțiune și astfel răscoala curăță totul din calea ei. Cum Cloșca și Crișan se încred în falsele promisiuni ale ofițerilor împărătești, iar aceștia lămuresc pe răsculați să se întoarcă la casele lor, Horia rămâne neîncrezător, însă e lipsit de curaj să-și contrazică prietenii. Înșelăciunea este descoperită. Era prea târziu. Răscoala e înfrântă, iar căpitani ei, prinși, puși în lanțuri și întemnițați, apoi, cu fast și cruzime, supuși supliciului în văzul lumii spre ținere de minte.

Martiriul celor trei nu a fost sanctificat nici acum de biserica creștină ai căror credincioși au fost.

6.

Critica literară a întâmpinat apariția romanului în librării, la finele anului 1929, cu elogii sau cu rețineri privind informația științifică.

Peste zece critici de profesie sau literați au făcut adnotări, în anul următor apariției romanului, printre care se numără: Teofil Bugnariu, Perpessicius, Ion Breazu, Pompiliu Constantinescu sau Dan Bota. „Rămas fără sprijin de experiență umană, va scrie Nicolae Iorga, în *Istoria literaturii românești contemporane* (II, 1934, p. 297-300), d. Rebreanu a redus a prezenta cazuri de o viață oarecare, uneori supt anecdotă, ca în *Cântecul iubirii*. E silit, apoi, să recurgă la misterele încă nedezlegate ale psihopatiei, ca în *Ciuleandra*, unde în jurul danțului sălbatec se învâрте mania omorului, cu o înconjurime uneori dezgustătoare, totul pe priporul absurdului, cu adesea lunecări aproape catastrofale. De aceea, și alergarea la istoria romanțată, ca în *Crăișorul Horia*, cu nepotrivitul episod al iubirii teribilului revoluționar cu «domnița Rafaela» din

castelul de nemeș ungur, nota istorică rămânând însă exactă, dar autorul ferindu-se prudent de orice precizare, în total totuși o foarte solidă bucată literară.“ Contrar părerii marelui istoric al națiunii, care este Nicolae Iorga, punctul de vedere al marelui istoric al literaturii, respectiv G. Călinescu, conține observații de temperare a entuziasmului: „Mișcare colectivă, cruzime, execuții sunt și în *Crăișorul*, ales poate tocmai pentru aceasta. Dar revoluția lui Horea, deși narată cu îndemânare, nu e adâncită epic și scrierea rămâne o rece biografie romanțată.“ (*Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București, 1941, p. 651)

Criticii de după 1950, Ov. S. Crohmălniceanu (1953), Al. Săndulescu (1965), Lucian Raicu (1967), cu excepția lui Al. Piru (1964) sau Mircea Muthu (1993), dacă ne oprim numai la aceștia, sunt tributari opiniei „divinului critic“ G. Călinescu.

Indiferent de opiniile/opțiunile manifestate de profesioniști, *Crăișorul* este o carte de tip epepeic, cu figuri contrastante, care nu și-a pierdut accesul la public, caracterul de stare eroică pe care îl impune.

Mircea Coloșenco